

Piotr Kępski

Otwarty dostęp jako element polityki naukowej

Open Access as part of scientific policy

SWPS University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, Poland

Correspondence to: pkepski@swps.edu.pl

STRESZCZENIE: W artykule przedstawiono rozwój działań związanych z otwartym dostępem w kontekście polityki realizowanej przez władze publiczne na przykładzie Polski oraz uwarunkowań wynikających z polityki Unii Europejskiej. Zaprezentowano główne funkcje, które pełni otwarty dostęp z punktu widzenia władz publicznych. Następnie opisano wpływ działań Unii Europejskiej na politykę otwartego dostępu w Polsce, a także przedstawiono w zarysie główne dokumenty i działania władz publicznych dotyczące otwartego dostępu w naszym kraju. W końcowej części artykułu przeanalizowano rozwiązania w zakresie otwartego dostępu, które wprowadza nowa Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Przedstawiono również główne wyzwania związane z rozwojem otwartego dostępu w Polsce.

SUMMARY: The article covers the development of Open Access activities in the context of policy implemented by public authorities with the focus on Polish experiences, and the framework of European Union. The text presents major functions of Open Access from the point of view of public authorities. Furthermore, it investigates the influence of the European Union on Polish Open Access policy, as well, as outlines primary documents and actions of public authorities concerning Open Access in Poland. Finally, a new Polish law on higher education and science adopted on 20 June 2018 has been analysed with respect to Open Access. Considering a new legal framework, and the challenges for the future development of Open Access in Poland have been discussed.

KEYWORDS: open access, science policy, open access policy

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license.

WPROWADZENIE

Problematyka otwartego dostępu do publikacji naukowych (*Open Access*, OA) ma wiele aspektów. W szczególności dotyczy kwestii ekonomicznych, prawnych i technicznych (infrastruktura, standardy), ale również społeczno-kulturowych i politycznych. Niniejsza praca bada związek OA z polityką naukową realizowaną przez władze publiczne.

Gdy mowa o polityce naukowej, warto najpierw poruszyć temat polityki publicznej (*public policy*) – jako pojęcia ogólnego, do którego odnoszą się różne polityki sektorowe czy horyzontalne. „Polityka publiczna służy nadawaniu porządku zadaniom publicznym, od ich projektowania, poprzez realizowanie, aż do oceny wyników” [1], jest zatem zespołem działań zarządczych, których celami są skuteczne rozwiązywanie problemów społecznych, zaspokajanie potrzeb społecz-

czeństwa i programowanie przyszłego rozwoju. Realizacja polityki publicznej wymaga z jednej strony umiejętności identyfikowania i rozwiązywania kluczowych problemów społecznych, a z drugiej – nieuchronnie wiąże się z dokonywaniem wyborów i rezygnacją z działań uznanych za mniej istotne.

Polityka naukowa jako element polityki publicznej dotyczy zarządzania nauką w taki sposób, by uzyskać najlepsze efekty przy określonych zasobach. Mówiąc o polityce naukowej, warto zaznaczyć, że nauka nie jest odizolowana od innych obszarów życia społeczno-gospodarczego, więc problemy nauki i polityka naukowa powinny być rozumiane „w kategoriach sieci współzależnych od siebie czynników, których sens (wartość, funkcja, efekty) zależy od sposobu, w jaki współdziałają z innymi” [2]. Nauka jest silnie skorelowana ze sferą edukacji, szczególnie edukacji wyższej,

ale pozostaje też w sieci powiązań z gospodarką, rynkiem pracy czy systemem prawnym.

Istotny wpływ na naukę, a także na politykę naukową mają uwarunkowania międzynarodowe (globalizacja, polityka UE, poziom umiędzynarodowienia). Od początku XXI w., wraz z dynamicznym rozwojem technologii cyfrowych, coraz częściej przyjmuje się, że pozytywny wpływ na rozwój badań oraz innowacji ma również upowszechnianie publikacji i danych badawczych w modelu otwartym. Według OECD w latach 2000–2013 na świecie opublikowano ponad 399 tys. artykułów naukowych w modelu *open access libre*, czyli na podstawie wolnych licencji CC-BY, które zezwalają na bardzo szeroki zakres ponownego wykorzystania udostępnionych treści [3]. Aż 30% wspomnianych tekstów ukazało się w roku 2013, co oznacza, że użycie licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa dynamicznie się rozwija. Największy udział publikacji w otwartym dostępie odnotowano w naukach medycznych, społecznych, biochemicznych oraz rolniczych i biologicznych [4]. Otwarty dostęp i otwarta nauka są postrzegane jako czynniki, które przyspieszają rozwój badań, sprzyjają wyższej efektywności nauki (ograniczanie duplikacji projektów badawczych i finansowania projektów podobnych do siebie) oraz wspierają publiczne rozumienie i akceptację nauki [5]. Z punktu widzenia państwa „otwarty dostęp ułatwia szersze wykorzystanie wyników badań przez społeczeństwo” [6]. Dzięki zamieszczeniu otwartych publikacji naukowych w Internecie dostęp do prac uzyskują nie tylko naukowcy, ale również studenci i uczniowie, przedsiębiorcy, nauczyciele, dziennikarze, lekarze, eksperci.

Zarazem jednak otwarty dostęp nie oznacza zmniejszenia kosztów ponoszonych przez państwo na komunikację naukową, ponieważ zmieniają się modele biznesowe w zakresie publikacji naukowych, rośnie liczba otwartych czasopism wprowadzających opłaty publikacyjne (*publication fees*) dla autorów, a ponadto pojawia się potrzeba finansowania infrastruktury dla otwartej nauki, m.in. otwartych repozytoriów. Otwarty dostęp nie jest więc z perspektywy państwa synonimem oszczędności. Chodzi raczej o wspieranie modeli komunikacji naukowej lepiej dostosowanych do współczesnych mediów i systemu obiegu informacji oraz o kreowanie przeciwwagi dla oligopolistycznych praktyk koncernów wydawniczych, co staje się możliwe dzięki tworzeniu otwartych repozytoriów (tzw. zielona droga OA).

Otwarty dostęp zdefiniowano na początku XXI stulecia w Deklaracji Budapeszteńskiej jako „dostępność treści [publikacji] za darmo i w publicznym internecie, co pozwala każdemu czytać, ściągać, kopiować, rozprowadzać, drukować, przeszukiwać, zamieszczać odnośniki do pełnych wersji tekstów, indeksować, przekazywać jako dane do oprogramowania oraz używać w dowolnym innym, zgodnym z prawem celu – bez barier finansowych, legalnych czy technicznych” [7]. Można więc przyjąć, że OA oznacza dostępność recenzowanych publikacji naukowych w publicznym Internecie bez barier finansowych, technicznych lub prawnych [8]. Głównym argumentem przemawiającym na rzecz otwartego dostępu jest potrzeba udostępnienia obywatelom treści naukowych powstałych dzięki finansowaniu ze środków publicznych. Wiedzę potraktowano w Deklaracji Budapeszteńskiej jako dobro wspólne, do którego dostęp nie powinien być ograniczony przez bariery ekonomiczne i które powinno służyć integrującej, a nie wykluczającej dyskusji intelektualnej.

OTWARTY DOSTĘP NA ŚWIECIE – WYMIAR POLITYCZNY

W początkowej fazie ruch OA był inicjatywą oddolną i stanowił wyraz poglądów zgłaszanych głównie przez naukowców, menedżerów nauki i przedstawicieli środowiska bibliotecznego. Trzy główne dokumenty artykułujące poparcie dla otwartego dostępu (Deklaracja Budapeszteńska, Deklaracja z Bethesda, Deklaracja Berlińska) miały charakter oświadczeń podpisanych przez wąskie grono naukowców, bibliotekarzy i ekspertów. Z czasem jednak omawiane tu inicjatywy zyskiwały coraz szersze poparcie i stały się również przedmiotem zainteresowania decydentów politycznych. Odwołując się do socjologii problemów społecznych, można stwierdzić, że za sprawą ruchu OA usuwanie barier w dostępie do publikacji naukowych zostało uznane za problem społeczny wymagający rozstrzygnięć politycznych [9]. Innymi słowy: gdyby nie aktywność środowiska naukowego i bibliotekarskiego, politycy nie zainteresowaliby się zagadnieniem OA.

Wydaje się, że przełomową decyzją polityczną torującą drogę dla otwartego dostępu było rozwiązanie przyjęte w USA, które polegało na wprowadzeniu obowiązku publikowania w otwartym dostępie artykułów powstałych dzięki finansowaniu z Narodowych Instytutów Zdrowia (National Institutes of Health, NIH). Po uchwaleniu amerykańskiej ustawy Omnibus Appropriations Act, 2009 otwarty dostęp w naukach medycznych w Stanach Zjednoczonych został usank-

cjonowany prawnie. Odtąd autorzy badań, którzy otrzymują dofinansowanie z NIH, zobowiązani są do zdeponowania w ciągu 12 miesięcy ostatecznej wersji recenzowanej publikacji naukowej w otwartym repozytorium PubMed Central.

Można zapytać, co skłoniło amerykańskich polityków do wprowadzenia nakazu publikacji w otwartym dostępie. Przyczyn jest wiele. Kluczową rolę mogło odgrywać to, że NIH inwestują corocznie kilkadziesiąt miliardów dolarów w badania ze środków publicznych, które należy wydawać w sposób transparentny. Wyniki badań powstałych dzięki wsparciu NIH powinny być szeroko dostępne i możliwe do zweryfikowania lub replikacji. Ważne jest również to, że NIH finansują badania z dziedziny medycyny i nauk o życiu, w których postęp jest bardzo szybki i uzależniony od współpracy nauki z biznesem, dlatego dostęp do aktualnych publikacji powstałych dzięki NIH powinni mieć nie tylko naukowcy, ale także lekarze, eksperci czy firmy farmaceutyczne. Pewną rolę odegrał ponadto czynnik ludzki, czyli fakt, że wśród ekspertów NIH byli od początku zwolennicy ruchu OA – nieprzypadkowo właśnie w mieście Bethesda, gdzie znajduje się siedziba NIH, podpisano Deklarację z Bethesda, uchwaloną w 2003 r.

Przyjęte w USA rozwiązania stały się inspiracją do działań politycznych podejmowanych w innych regionach świata. Na szczycie UE rolę otwartego dostępu i otwartej nauki podkreślono w Zaleceniu Komisji Europejskiej z dnia 17 lipca 2012 w sprawie dostępu do informacji naukowej i jej ochrony [10]. W dokumencie stwierdzono, że celem „polityki otwartego dostępu jest udostępnienie czytelnikom recenzowanych publikacji naukowych i wyników badań naukowych bezpłatnie i na możliwie jak najwcześniejszym etapie procesu rozpowszechniania oraz umożliwienie wykorzystywania i ponownego wykorzystywania wyników badań naukowych” [10], przy czym otwarty dostęp powinien dotyczyć „wszystkich badań korzystających z finansowania ze środków publicznych” [10]. Warto zaznaczyć, że dokument wskazuje na potrzebę ochrony informacji naukowej i przestrzegania regulacji w zakresie prawa autorskiego. Dodatkowo Komisja zaleca, aby naukowcy byli „zachęceni do zachowywania swych praw autorskich przy udzielaniu wydawcom licencji” [10].

Jednak umowy stosowane przez część wydawców ograniczają w praktyce możliwość rozporządzania przez au-

tora treścią opublikowanego dzieła, a czasem – nawet samego maszynopisu¹. Sprawia to, że w przypadku braku krajowych regulacji prawnych sankcjonujących obowiązkowy otwarty dostęp otwieranie treści naukowych jest zależne od decyzji wydawców, którzy stają się głównymi uczestnikami procesu komunikacji naukowej. Należy jednocześnie zauważyć, że wielu wydawców stosunkowo szybko zaadaptowało swoje modele biznesowe do wymogów otwartości, oferując dostęp do artykułów na zasadzie tzw. drogi złotej, czyli w czasopiśmie OA. Rola i polityka wydawców to ważne aspekty, które powinna uwzględniać polityka otwartego dostępu w danym kraju.

W Unii Europejskiej problematyka OA uzyskała dodatkowy impuls polityczny w trakcie holenderskiej prezydencji UE w 2016 r. Przyjęto wtedy Konkluzje Rady UE z 27 maja 2016 r. Przejście na system otwartej nauki oraz deklarację pod nazwą Amsterdam Call for Action on Open Science. W deklaracji zawarto 12 zaleceń dotyczących działań w zakresie otwartego dostępu i otwartej nauki. Dwa podstawowe cele, które formułuje Amsterdam Call for Action on Open Science, dotyczą zapewnienia otwartego dostępu do publikacji powstałych w wyniku badań finansowanych ze środków publicznych oraz zapewnienia otwartości danych badawczych powstających w projektach finansowanych ze środków publicznych.

Warto dodać, że otwarty dostęp do publikacji jest obowiązkowy w europejskim programie Horyzont 2020 [11]. Komisja Europejska opracowała wytyczne w zakresie stosowania otwartego dostępu do publikacji naukowych i danych badawczych w projektach H2020 [11], nie oznacza to jednak automatycznej harmonizacji rozwiązań wykorzystywanych w obszarze OA. Polityki i modele funkcjonujące na świecie i w UE mają różnorodny charakter i zależą od specyfiki danego kraju. Niektóre państwa oferują finansowane centralnie programy w zakresie otwartego dostępu, inne kwalifikują wydatki na otwarty dostęp w ramach grantów badawczych, różne są też sposoby finansowania infrastruktury otwartego dostępu. Zasadniczo wspólne jest natomiast to, że kluczowe instytucje finansujące badania naukowe w krajach zachodnich przyjmują polityki otwartości, które nakładają na badaczy obowiązek publikowania w otwartym dostępie, a środki na finansowanie lub współfinansowanie OA pochodzą z funduszy publicznych.

¹ Nie wszystkie redakcje tradycyjnych czasopism naukowych zezwalają na publikację wstępnej wersji artykułu, czyli preprintu.

Ponadto od 2017 r. prowadzone są na szczeblu UE prace związane z tworzeniem Europejskiej Chmury Otwartej Nauki [12], która docelowo ma integrować i udostępniać zasoby naukowe oraz dane badawcze generowane w ramach dużych europejskich infrastrukturalnych badawczych. EOOSC ma służyć m.in. przyspieszeniu procesu otwierania danych badawczych w UE i wykorzystaniu otwartych danych na potrzeby tworzenia innowacji.

Ważną inicjatywą zawiązaną w 2018 r. na szczeblu europejskim przez narodowe agencje finansujące badania jest cOAlition S, czyli porozumienie na rzecz otwierania publikacji naukowych [13]. Tak zwany Plan S przyjęty przez sygnatariuszy inicjatywy zakłada, że od 2021 r. publikacje naukowe powstałe dzięki finansowaniu ze środków publicznych powinny być dostępne albo w otwartych czasopismach, albo na platformach otwartego dostępu (czyli w repozytoriach). Preferowanym typem licencji są tu wolne licencje CC-BY. Wśród agencji zrzeszonych w ramach cOAlition S jest również polskie Narodowe Centrum Nauki.

OTWARTY DOSTĘP W POLSCE

W Polsce inicjatywy dotyczące otwartego dostępu miały początkowo charakter oddolny i lokalny. Z czasem OA zaczął zyskiwać poparcie w środowisku naukowym. Istotną rolę w propagowaniu otwartego dostępu w Polsce odegrały inicjatywy społeczne prowadzone przez naukowców i bibliotekarzy – Koalicja Otwartej Edukacji (KOED) czy Obywatele Nauki. W kontekście krajowych instytucji warto zaznaczyć, że poparcie dla wprowadzania zasad otwartego dostępu do publikacji naukowych wyraziło Prezydium Polskiej Akademii Nauk² i Prezydium Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP) w dokumencie *Stanowisko Prezydium KRASP i Prezydium PAN z dnia 5 lipca 2013 r. w sprawie zasad otwartego dostępu do treści publikacji naukowych i edukacyjnych*.

Uwzględniając rosnącą rolę europejskiej polityki OA, a także postulaty krajowych inicjatyw społecznych wzywających do otwierania nauki, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) opracowało w 2015 r. *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*. Dokument ma

charakter zaleceń odnośnie do wprowadzania otwartego dostępu przez podmioty finansujące badania (NCN, NCBR, MNiSW), jednostki naukowe, uczelnie i wydawców. Wśród rekomendowanych działań znalazły się m.in.: 1) przyjmowanie przez instytucje naukowe i akademickie oraz przez NCN i NCBR instytucjonalnych polityk otwartości, 2) stosowanie przez czasopisma naukowe modeli otwartych, 3) udostępnianie rozpraw doktorskich w otwartych repozytoriach, 4) prowadzenie szkoleń i działań edukacyjnych związanych z otwartym dostępem, 5) wykorzystanie doświadczeń i potencjału bibliotek naukowych w zakresie OA.

Kontynuując prace związane z realizacją polityki OA, dyrektor Departamentu Innowacji i Rozwoju, za zgodą kierownictwa MNiSW, powołał w 2016 r. Zespół roboczy ds. otwartego dostępu, złożony z przedstawicieli NCN, NCBR, RGIB, KRASP, PAN, ICM UW oraz MNiSW. W 2017 r. zespół opracował raport śródkresowy, na podstawie którego w marcu 2018 r. powstał *Raport nt. realizacji polityki otwartego dostępu do publikacji naukowych w latach 2015–2017* [14]. Główne problemy zidentyfikowane w raporcie to: 1) brak krajowego repozytorium OA, 2) niska świadomość potrzeby przyjmowania instytucjonalnych polityk otwartości przez jednostki naukowe i uczelnie, 3) brak instrumentów stabilnego finansowania OA, 4) rozproszenie działań w zakresie OA, 5) brak premiowania OA w ewaluacji jednostek naukowych lub w ocenie naukowców. Prace zespołu roboczego przyniosły pozytywne efekty w postaci lepszej koordynacji działań dotyczących otwartego dostępu w Polsce, usprawniono przepływ informacji między ważnymi interesariuszami. Trzeba jednak zauważyć, że zespół, ze względu na swój analityczno-doradczy status, miał w praktyce ograniczony wpływ na kształtowanie polityki otwartego dostępu w naszym kraju.

W kontekście kluczowych rozwiązań dla systemu szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce należy wymienić przede wszystkim Ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.). W art. 401 ust. 5 ustawy wprowadzono obowiązek zapewnienia otwartego dostępu do artykułów publikowanych w czasopismach finansowanych w ramach programu Ministra „Wsparcie dla czasopism naukowych”³. Otwarty dostęp został

² Pierwszy dokument na temat otwartego dostępu Prezydium PAN przyjęło w 2009 r. Było to *Stanowisko Prezydium PAN z dnia 3 listopada 2009 roku w sprawie Open Access*.

³ Pełne brzmienie art. 401 ust. 5 jest następujące: „Wydawca, który otrzyma środki finansowe w ramach programu, jest obowiązany upowszechniać w Internecie publikacje naukowe opublikowane w czasopiśmie naukowym w okresie realizacji projektu, w trybie otwartego dostępu, w sposób bezpłatny i bez technicznych ograniczeń”.

określony jako dostęp „bezpłatny i bez technicznych ograniczeń”. Ustawodawca nie wprowadził obowiązku stosowania licencji CC-BY (co przyczyniłoby się do szybszego wzrostu wykorzystania otwartych treści naukowych i wymogłoby stosowania przez czasopisma jednolitych standardów licencyjnych), nie wskazał również terminu spełnienia obowiązku otwartości⁴. Niezależnie jednak od wskazanych ograniczeń wprowadzenie wymogu publikowania w OA należy ocenić bardzo pozytywnie, zwłaszcza że w pierwotnym projekcie ustawy z 22.02.2018 r., opiniowanym przez Komitet Rady Ministrów, nie było wzmianki na temat OA. Dopiero w późniejszym projekcie ustawy, który wpłynął do Sejmu 5.04.2018 r. (druk nr 2446), zawarto przepis dotyczący otwartego dostępu w czasopismach finansowanych ze środków ministerialnych [15]. Biorąc pod uwagę fakt, że programem wsparcia MNiSW objęto 500 czasopism naukowych⁵, można założyć, iż zakres otwartego dostępu do recenzowanych publikacji naukowych w Polsce zostanie rozszerzony, a czasopisma zyskają stabilne źródło finansowania, co przyczyni się do ich konsolidacji i wzrostu jakości.

Ponadto warto zauważyć, że nowa ustawa w sposób pośredni realizuje jedno z zaleceń zawartych w *Kierunkach rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce*, dotyczące otwierania dostępu do prac doktorskich. Mianowicie art. 188 ust. 1 stanowi, że „podmiot doktryzujący, nie później niż 30 dni przed wyznaczonym dniem obrony rozprawy doktorskiej, udostępnia w BIP na swojej stronie podmiotowej rozprawę doktorską będącą pracą pisemną wraz z jej streszczeniem albo opis rozprawy doktorskiej niebędącej pracą pisemną oraz recenzje”. Mimo że nie ma tu formalnie mowy o otwartym dostępie ani otwartym repozytorium, zamieszczenie rozprawy doktorskiej na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej spełnia warunki otwartego dostępu gratis. Pewną wątpliwość pozostawia brak jednoznacznego stwierdzenia, czy rozprawa nie podlega później wycofaniu z BIP⁶, lecz można założyć, że intencją ustawodawcy jest zachowanie transparentności i umożliwienie weryfikacji oryginalności doktoratów, które powinny być zamieszczane w BIP na stałe.

PODSUMOWANIE

Przedstawiony w niniejszym tekście krótki zarys kształtowania się polityki otwartego dostępu w Polsce i Unii Europejskiej ukazuje złożoność tego procesu. Ruch OA ewoluował od oddolnych inicjatyw społeczno-obywatelskich w kierunku coraz bardziej globalnego zjawiska, które zostało uwzględnione w polityce naukowej na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Wciąż jeszcze nie można powiedzieć, by otwarty dostęp miał charakter powszechny, jednak za sprawą inicjatyw politycznych, m.in. polityki Unii Europejskiej, rośnie znaczenie otwierania publikacji naukowych (a stopniowo także danych badawczych). Wyraźnie ilustrują to choćby przytoczone dane OECD na temat wzrastającej liczby publikacji opartych na otwartych licencjach CC-BY.

Istotną barierą we wdrażaniu otwartego dostępu są koszty otwierania nauki, koszty repozytoriów oraz koszty tzw. drogi złotej. Warto tutaj zaznaczyć, że polskie czasopisma naukowe stanowią wyjątek w skali europejskiej, a nawet światowej, ponieważ znaczna ich część – dzięki finansowaniu ze środków publicznych – publikuje już w modelu otwartym, nie wymagając opłat od autorów. W tym kierunku zmierzają również rozwiązania wprowadzone w nowej ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Znaczna część krajowych czasopism uzyskała finansowanie w ramach programu „Wsparcie dla czasopism naukowych”, aczkolwiek zmniejszono liczbę tytułów, które będą korzystać ze środków pochodzących z budżetu nauki.

Barierą dla rozwoju otwartego dostępu w Polsce, szczególnie w instytucjach, które nie posiadają własnych repozytoriów, jest także brak krajowego repozytorium OA. Problem ten został uwzględniony m.in. w *Raporcie nt. realizacji polityki otwartego dostępu do publikacji naukowych w latach 2015–2017*. Kolejnym problemem jest wciąż stosunkowo niska świadomość potrzeby otwierania nauki i wprowadzania polityk otwartości (*open mandate*) w polskich uczelniach i jednostkach naukowych. W ostatnich latach wiodące instytucje akademickie na świecie – Harvard University, University of Oxford, University of Cambridge, Massachusetts Institute of Technology (MIT), Princeton University, Uniwersytet w Liège czy Politechnika Federalna w Zurychu – przyjęły polityki OA, czyli re-

⁴ Na przykład niezwłocznie lub nie później niż w okresie 6–12 miesięcy od momentu publikacji w czasopiśmie.

⁵ Dane MNiSW na podstawie informacji w sprawie wyników konkursu ogłoszonego w ramach programu „Wsparcie dla czasopism naukowych” z 27.03.2019 r.

⁶ Dotychczas rozprawy doktorskie były udostępniane w formie wydruku tylko w okresie poprzedzającym obronę.

gulacje zobowiązujące pracowników naukowych lub beneficjentów grantów do otwartego udostępniania recenzowanych artykułów naukowych. W Polsce działania dotyczące instytucjonalnych polityk otwartości nadal wymagają intensyfikacji, aczkolwiek istnieją już pozytywne przykłady. Warto podkreślić, że polityki otwartości po zatwierdzeniu przez władze polskich uczelni zamieszczane są w Internecie, co zwiększa ich widoczność i skalę oddziaływania oraz wskazuje, że są to dokumenty służące użytkownikom i możliwe do stosowania. W latach 2016–2019 polityki otwartego dostępu przyjęły m.in. Instytut Medycyny Pracy w Łodzi (IMP), Uniwersytet Gdański, Politechnika Krakowska, Uniwersytet Medyczny w Łodzi czy konsorcjum uczelni medycznych oraz IMP, które tworzą Polską Platformę Medyczną (PPM) i ustanowiły wspólną politykę otwartości [16].

Podsumowując działania dotyczące OA w Polsce, można uznać, że są one w znacznym stopniu wypadkową trzech zjawisk: po pierwsze – oddolnych inicjatyw środowiska naukowców i bibliotekarzy, po drugie – polityki naukowej UE, która zakłada otwieranie nauki, po trzecie zaś – krajowej polityki OA zalecanej przez MNiSW. Polityka krajowa (ale częściowo i europejska) nie jest w pełni konsekwentna i spójna, jednak w dłuższej perspektywie przyczynia się do rozwoju i popularyzacji otwartego dostępu.

W nadchodzących latach kluczowe znaczenie dla upowszechniania i finansowania OA w Polsce będzie mieć program MNiSW „Wsparcie dla czasopism naukowych”, przewidziany w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Istotne jest również to, jakie rozwiązania przyjmie Narodowe Centrum Nauki, które finansuje badania podstawowe i uczestniczy w europejskiej inicjatywie cOAlition S. Obserwując działania w zakresie OA w Polsce, można powiedzieć, że nadal wiele pozostaje do zrobienia i w skali kraju jesteśmy wciąż na początku drogi związanej z implementacją otwartości w nauce. Zauważalny jest jednak postęp, a szczególnie rozwój lokalnych, dziedzinowych albo regionalnych projektów finansowanych ze środków krajowych lub funduszy strukturalnych UE⁷. Kluczem do rozwoju otwartego dostępu w najbliższej przyszłości powinno być dążenie do koordynacji działań, współpracy ważnych partnerów oraz zapewnienia określonego poziomu decyzyjności i przywództwa we

wdrażaniu polityki OA. Ważną rolę mogą odegrać ministerialny program „Wsparcie dla czasopism naukowych” oraz aktywność Narodowego Centrum Nauki, które będzie uczestniczyć w realizacji inicjatyw UE.

Istotą polityki jest dążenie do projektowania i wdrażania planowych, skoordynowanych i spójnych działań, ponieważ pozwala to osiągnąć najlepsze efekty. W kontekście nowej perspektywy finansowej UE należy dążyć do kontynuowania finansowania inicjatyw i projektów w zakresie otwartego dostępu z europejskich funduszy strukturalnych, co zapewnił dotąd Program Operacyjny Polska Cyfrowa. Potrzebne byłyby też: koordynacja inicjatyw oddolnych i położenie większego nacisku na współpracę w skali sektorowej lub ogólnopolskiej, interoperacyjność i wspólne standardy oraz dążenie do utworzenia otwartego krajowego repozytorium publikacji (i danych) dla nauki i szkolnictwa wyższego. Pozytywnym przykładem współpracy o zasięgu krajowym może być wspomniana już Polska Platforma Medyczna (<http://www.ppm.edu.pl/>), która dzięki połączeniu działań kilku instytucji medycznych zapewnia efekt synergii i ponadregionalną skalę oddziaływania.

Jak pokazały ostatnie lata, w Polsce, ale również w innych krajach UE wdrażanie otwartego dostępu jest procesem skomplikowanym i rozłożonym w czasie. Proces ten ma charakter ewolucyjny, a nie rewolucyjny – nawet przy założeniu bardzo ambitnych celów nie można oczekiwać natychmiastowych rezultatów. Dlatego polityka w zakresie OA wymaga przede wszystkim długofalowej wizji, koordynacji lub przynajmniej współpracy w skali ogólnokrajowej, konsekwencji w realizacji działań i zapewnienia stabilnego finansowania.

REFERENCE LIST

1. Woźnicki J. Nowa dyscyplina – „nauki o polityce publicznej” usytuowana w dziedzinie nauk społecznych. *Nauka*. 2012;(1):134.
2. Kozłowski J. Polityka naukowa w Polsce - dziedzictwo, stan obecny, perspektywy. *Nauka i szkolnictwo wyższe*. 1997;(1):21.
3. Majdecka E, Strycharz K. *Otwarta nauka: prawo autorskie i wolne licencje* [Internet]. Warszawa: MNiSW; 2018. 12–16 p. Available from: https://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/362/Centrum-Cyfrowe_otwarta_nauka_www.pdf?sequence=1

⁷ W obecnej perspektywie finansowej UE ważną rolę we wspieraniu otwartego dostępu odgrywa poddziałanie 2.3.1 Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa – „Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego ze źródeł administracyjnych i zasobów nauki”.

4. OECD. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016 [Internet]. Paris: OECD Publishing; 2016. 142 p. Available from: http://dx.doi.org/10.1787/sti_in_outlook-2016-en
5. OECCD. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016 [Internet]. Paris: OECD Publishing; 2016. 141 p. Available from: http://dx.doi.org/10.1787/sti_in_outlook-2016-en
6. Koziński P, Kabaciński R, Lis M, Kaczmarek P. Open Access Analiza zjawiska z punktu widzenia polskiego naukowca. Poznań, Kraków: impuls; 2013. 27 p.
7. Hofmokl J, Tarkowski A, Bednarek-Michalska B, Siewicz K, Szprot J. Przewodnik po otwartej nauce. Warszawa: ICM UW; 2009. 83 p.
8. Suber P. Otwarty dostęp. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; 2014. 18–20 p.
9. Loseke DR. Thinking about Social Problems: An Introduction to Constructionist Perspectives. New York: de Gruyter; 2003. 6–7 p.
10. ZALECENIE KOMISJI z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony (2012/417/UE) [Internet]. KOMISJA EUROPEJSKA; 2012 [cited 08/29/2019]. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:194:0039:0043:PL:PDF>
11. H2020 Programme : Guidelines to the Rules on Open Access to Scientific Publications and Open Access to Research Data in Horizon 2020 [Internet]. 2017 [cited 08/29/2019]. Available from: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf
12. European Open Science Cloud (EOSC) [Internet]. [cited 08/29/2019]. Available from: <https://ec.europa.eu/research/openscience/index.cfm?pg=open-science-cloud>
13. Principles and Implementation [Internet]. [cited 09/02/2019]. Available from: <https://www.coalition-s.org/principles-and-implementation/>
14. Raport nt. realizacji polityki otwartego dostępu do publikacji naukowych w latach 2015-2017. [Internet]. [cited 09/02/2019]. Available from: https://www.archiwum.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2018_04/7ed78f459cb760b267b19f8f38f8bb22.pdf
15. Druk nr 2446 Rządowy projekt ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. [Internet]. 2018 [cited 08/29/2019]. Available from: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=2446>
16. Polityka otwartości PPM [Internet]. 2018 [cited 08/29/2019]. Available from: <http://www.ppm.edu.pl/index.php/otwartosc-w-nauce/polityka-otwartosci-ppm>

BIBLIOGRAPHY

1. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.).
2. Schneider J. Social Problems Theory: The Constructionist View. *Annual Review of Sociology*. 1985;11:209–29.
3. Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce [Internet]. Available from: https://www.gov.pl/documents/1068557/1069061/20180413_Kierunki_rozwoju_OD_wersja_ostateczna.pdf
4. Amsterdam Call for Action on Open Science [Internet]. 2016. Available from: <https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2016/04/04/amsterdam-call-for-action-on-open-science/amsterdam-call-for-action-on-open-science.pdf>

PIOTR KĘPSKI

SWPS University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, Poland

Correspondence: pkepski@swps.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4029-8537

Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego i studiów doktoranckich na kierunku socjologia na Uniwersytecie SWPS. W latach 2004–2018 pracował w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW). W okresie 2015–2018 koordynował prace MNiSW związane z przygotowaniem koncepcji i polityki wdrażania otwartego dostępu. Był członkiem Zespołu doradczego MNiSW ds. otwartego dostępu do treści naukowych. Brał udział w pracach grupy roboczej ERAC – Working Group on Open Science and Innovation.